

ՆԵՍՏՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՊԱՐՄԿԱՍՏԱՆՈՒՄ
ՊԵՐՈՋԻ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ

370 թվականից սկսած արևելքում հատկապես ասորի քրիստոնյաները շրջադարձ ապրեցին, երբ արևելք ժամանած Վադես կայսրը փորձեց բռնի ուժով ու աքսորներով ասորական եկեղեցին դնել բյուզանդականի ազդեցության ներքո: Կայսրի նման արարքներն ատելություն առաջացրին ասորի եկեղեցականության ու ժողովրդի մոտ:

Պարսիկները հասկացան, որ իրենց համար շահավետ է օգտվել միջեկեղեցական երկպառակություններից և հակաբյուզանդական թևին պաշտպանության տակ վերցնելով՝ անմերձենալի անջրպետ ստեղծել, և դա հաջողվեց, մահավանդ V դարից սկսած: Նեստորականները, վտարվելով Բյուզանդական կայսրությունից, եկան պարսկական տիրապետության մեջ մտնող երկրները, և օգտվելով իրենց նկատմամբ պարսիկների ցուցաբերած բարյացակամությունից՝ հակաբյուզանդական գործունեություն ծավալեցին:

431 թվականին Եփեսոսում գումարված 3-րդ Տիեզերական ժողովում բանադրեցին և՛ Նեստորին, և՛ նեստորականությունը և ընդունեցին Կյուրեղ Ալեքսանդրացու աստվածաբանական այն բանաձևը, որը Քրիստոսի մեջ ընդունում էր «Մի բնութիւն, բանին մարմնացելոյ» սկզբունքը, այսինքն մարմնացած Բանը՝ «Լոգոսը» անբաժանելիորեն միացած և՛ աստված էր, և՛ մարդ: Նեստորականներն իրականում նորից վերակենդանացնում էին Քրիստոսի բերած առաջավոր սկզբունքը, և ամենից կարևորն այդ հարցում այն էր, որ ըստ նեստորականության՝ չարը հավերժական չէր, և այն հնարավոր էր վերացնել՝ պայքարելով նրա դեմ, այսինքն ըստ այդ սկզբունքի, տիրող կարգերը, օրենքները հավերժական չեն և չեն աստվածացվում: Մակայն նեստորական այս առաջավոր մտքերը ևս մնացին թղթի վրա,

որովհետև նեստորականները, հատկապես պարսկական տիրապետության հովանավորությունից օգտվելով, տվյալ պետության սահմաններում իրենց համար կաթողիկոսական աթոռ ստեղծելուց և եկեղեցական իշխանություն ունենալուց հետո, հեռացան պաշտպանած դիրքերից, և ինչպես մեզ հասած փաստաթղթերն են վկայում, համագործակցելով այս անգամ արդեն պարսկական պետության հետ, իրենք նա եղան տիրող կարգերի փառաբանողներ:

Եդեսիայի եպիսկոպոս Ռաբուլասի մահից հետո՝ նրա հաջորդ Իբասի օրոք, Եդեսիայում ուժեղանում է նեստորականների ազդեցությունը: 457 թվականին սրա մահը առաջ է բերում զորեղ ընդդիմություն, և բոլոր նեստորական վարդապետները հալածվում են Եդեսիայից՝ պարսից հողը: Վերջնական հարվածը դրվում է նրանց Եդեսիայի հռչակավոր, պարսկական կոչված դպրոցի՝ նեստորականության այդ դղյակի փակմամբ 489 թվականին: Որքան թուլանում են հունական հողերում Նեստորիոսի կողմնակիցները, այնքան զորանում են նրանք պարսից իշխանության տակ՝ վայելելով մանավանդ Պերոզ թագավորի հովանավորությունը:

Պարսիկներն իրենց պետության սահմաններում ապրող քրիստոնյաների նկատմամբ որոշակի քաղաքականություն չեն ունեցել, չնայած պարսիկ պաշտոնյաները միշտ էլ կասկածանքով են վերաբերվել քրիստոնյաներին և գտել են, որ նրանք իրենց երկրում Բյուզանդական կայսրության համար ամուր հենարան են: Նրանք երբեմն ուժեղ հալածանքներ են կազմակերպել քրիստոնյաների դեմ, սակայն մեծ մասամբ նպաստել են նրանց գործունեությանը:

Այդ մեղմությունը արդյունք էր այն իրողության, որ քրիստոնյաները պարսկական տերության մեջ արհեստների, ապրանքների արտադրության, հատկապես միջազգային առևտրի ասպարեզում Պարսկաստանին ի նպաստ շատ կարևոր գործ էին կատարում և, բացի այդ, գանձվող հարկերով հարստացնում արքունի գանձարանն ու վերնախավի գրպանները: Իրադրությունը փոխվեց, երբ Պարսկաստանի գահին բազմեց Հազկերտ Բ-ն (438-457 թթ.), որն իր ներքին նոր քաղաքականությամբ փարձում էր բոլոր միջոցները

կենտրոնացնել պարսիկների ձեռքը և քրիստոնյաներին դավանափոխ անելով՝ վերջնականապես զրկել նրանց մշակութային ու քաղաքական այլ հարաբերություններից ու կապել Պարսկաստանի հետ: Բայց նրա այդ գործելակերպը չարդարացրեց իրեն, և նրան հաջորդած Պերոզ արքայից արքան (459-484 թթ.) ավելի ճիշտ ուղու վրա կանգնեց: Նա, հետևելով պարսկական նախկին քաղաքականությանը, նորից վարձեց օգտվել քրիստոնեական եկեղեցիների մեջ առաջացած հակասություններից: Ասորական աղբյուրներն այդ փոփոխության պատճառն, այսինքն Պերոզին հուշողը ասում են, որ եղել է Մծբինի եպիսկոպոս Բարծուման¹: Այդ է պատճառը, որ ասորի նեստորական հեղինակները բարձր գնահատական են տալիս Պերոզին²՝ հավանաբար նկատի ունենալով պարսկական եկեղեցական քաղաքականության մեջ տեղի ունեցած այս փոփոխությունը: Եռանդուն Բարծուման կարողանում է ներշնչել Պերոզին այն միտքը, որ քրիստոնյաները երբեք սրտով չեն կաշի պարսից իշխանությանը և աչք չեն դարձնի կայսրերից, մինչև որ դավանանքի խրամատը չանջրպետի նրանց³: Պետք է, ուրեմն, առաջ տանել, խրախուսել նեստորականությունը, այլադավան քրիստոնյաներին բռնի ուժով ստիպել հարելու նեստորական՝ իբր պետական եկեղեցուն:

«Պարսիկների դպրոցի» շնորհիվ առաջ գնալով՝ Բարծուման բացառիկ ուշադրություն էր դարձնում կրթությանը: 457 թվականին Իբասի մահից հետո երկրակության հակառակորդները Եդեսիայում ակտիվանում են⁴, Բարծուման հեռանում է քաղաքից, որպեսզի

¹ Michel le Syrien, *Chronique*, t. II, Paris, 1963, p. 123. Բարծուման ծնունդով Կորդվաց աշխարհից էր և ծագումով ասորուկ, ազատվել ու եկել էր սովորելու Եդեսիայի եպիսկոպոս Իբասի օրոք Եդեսիայի հայտնի դպրոցում: Տե՛ս Ասորական աղբյուրներ, հ. Ա, թարգմ. բնագրից, առաջաբան և ծանոթ. Հ. Գ. Մելքոնյանի, Ե., 1976, էջ 246, ծնթ. 49:

² Mšiha Zekha, *Histoire de l'église d'Adiabène*, Mossoul, 1907, p. 147.

³ Ադոնց Ն., Երկեր, հ. Բ, Ե., 2006, էջ 33:

⁴ Labourt J., *Le Christianisme dans l'empire Perse sous la dynastie Sassanide (224-632)*, Paris, 1904, p. 130-152.

Ակադեմիա կազմակերպի Մծբինում, որտեղ էլ հաստատվում են մեծ թվով ուսուցիչներ և աշակերտներ Շոքիայի դպրոցից⁵:

Բարծուման, անշուշտ, պարսկական արքունիքին քաղաքական նման զիծ թելադրելով, ոչ միայն ծառայություն էր մատուցում պարսկական կառավարությանը, այլև ուզում էր նման միջոցառումներով պարսկական տերության մեջ գտնվող քրիստոնեական եկեղեցիները և հավատացյալներին համախմբել նեստորական եկեղեցու գերիշխանության ներքո: Բարծումայի նման միջոցառումները ձեռնառու էին պարսիկների համար, որովհետև այդ ուժերի կենտրոնացումով ու համախմբումով ուժեղ ճակատ կարելի էր ստեղծել Բյուզանդիայի և նրա անմիջական հովանավորության տակ գտնվող բյուզանդական եկեղեցու դեմ: Զրադաշտական հոգևորականների ազդեցության տակ գտնվող Պերոզը⁶ հովանավորում է Բարծումային Իրանում գտնվող եկեղեցին պաշտոնապես նեստորական դարձնելու գործում⁷: Ուստի այս առումով քրիստոնյաների սպանություններն ավելի շուտ ուղղված էին Իրանի քրիստոնյա եկեղեցիների միաձուլմանը և միասնականությանը, քան թե արգելում կամ խոչընդոտում էին քրիստոնեության տարածումը և զարգացումը:

Իր նպատակին հասնելու համար ասորի պատմիչը պատմում է, որ նա դիմում էր բոլոր միջոցների, որպես պարսկական զորահրամանատար⁸՝ բանակի օգնությամբ գործի էր դնում բռնի ուժը, հալածանքը, աքսորն ու բանտարկությունը. նա նեստորական եկեղեցու կաթողիկոս Բաբուայի՝ Բյուզանդիայի կայսրին գրած նամակը (նամակում գրված էր՝ «Աստված մեզ անիծված թագավորություն է

⁵ Macomber W. F., The Christology of the Synod of Seleucia-Ctesiphon, A. D. 486, *Orientalia Christiana Periodica*, Vol. XXIV (I-II), 1958, p. 143-144; Пигулевская Н., Города Ирана в раннем средневековье, М.-Л., 1956, с. 340.

⁶ تاریخ طبری، انتشارات اساطیر، تهران، ج. سوم، ص 188-189.

⁷ Macomber W. F., նշվ. աշխ., էջ 147:

⁸ Пигулевская Н., История Нисибийской Академии, Переднеазиатский сборник, вып. 17/80, Л., 1967, с. 99.

շրջաններում, հակառակ դեպքում որևէ կանխիչ կամ հալածական միջոցի ձեռնարկումը հիմնավորված չէր լինի, նույնիսկ անկարելի կլիներ¹²:

Թովմա Արծրունու տեղեկությունները հիմք են տվել եզրակացնելու, որ Բարծուման նեստորական հերձվածն ուժեղ կերպով տարածելու և հայ նախարարների կողմից երևի բուռն ընդդիմության հանդիպելու պատճառով՝ քսությամբ բանաստեղծություններ է կատարել նրանց մասին Պերոզ թագավորի առաջ և շատ արյունահեղությունների պատճառ է դարձել, որովհետև հայ նախարարներին ու կաթողիկոսին իբրև ապստամբներ է ներկայացրել Պարսից թագավորի առաջ, իբր թե նրանք ուզում են Հունաց թագավորի հպատակության ներքո մտնել¹³:

«Գիրք թղթոց»-ի տեղեկությունները¹⁴, ի թիվս այլ իրողությունների, ցույց են տալիս, որ հայոց եկեղեցին մերժում է որևէ հաղորդակցություն նեստորականների և նրանց դավանության հետ ու նզովում է նեստորականներին:

484 թվականին Բեյթ Լափաթ քաղաքում Բարծումայի նախաձեռնությամբ գումարվում է եկեղեցական ժողով, որտեղ նեստորականության ուսուցիչ համարվող Թեոդորոս Մոսսուեստացին ճանաչվում է որպես հոգևոր հեղինակություն: Այս ժողովն ամբողջականությամբ կանգնած էր նեստորականացման ուղու վրա, և Պարսից պետության մեջ եղած քրիստոնեական եկեղեցին ընդունում է նեստորական դավանությունը և ընդմիջտ անջատվում մյուս քրիստոնեական եկեղեցիներից: Սակայն հենց նույն տարում Պերոզը մահանում է, և նրան հաջորդում է Վադարշը (484-488 թթ.):

Վադարշը, ինչպես և Կավատը (488-496 թթ.), սկզբում բարեկամ լինելով կայսրերին, դադարեցրին հալածանքը ոչ նեստորական քրիստոնյաների նկատմամբ, որոնց համար նպաստավոր պայմաններ

¹² Տեր-Մինասյան Ե., Պատմա-բանասիրական հետազոտություններ, էջ 349:

¹³ Մանրամասն տե՛ս Տեր-Մինասյան Ե., նշվ. աշխ., էջ 349-351:

¹⁴ «Գիրք թղթոց», Թիֆլիս, 1901, էջ 41-46:

ստեղծվեցին հատկապես Ջենոն և Անաստասիոս
հակաքաղկեդոնական կայսրերի օրոք:

OMID MONTAZERI
(IOS, IRAN)

THE NESTORIANISM IN PERSIA DURING OF THE REIGN OF FIROOZ

Zoroasrtianism was official religion in the Sasanian Empire. At same time Christianity had serious progress in the reigns of King Firooz. Sassanid king for to control this progress, support special sect (Nestorianism), which become a state church of Persia and try to separate the Persian Christians from the Roman Church, and this way they used many religious men. In 484 at the Synod of Beth Lapat, the Nestorian prelates under Bar Saumas's leadership blessed the memory of Theodore of Mopsuestia and condemned all other doctrines, Monophysite and orthodox, of all churches under Roman rule.